

Доц. др Зорица Цветановић¹

Универзитет у Београду

Учитељски факултет

УДК: 37.016:808.5

ИСБН 978-86-7372-191-0, 19 (2014), п. 131-139

Стручни рад

НАСТАВА МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА И УЧЕНИЦИ ДАРОВИТИ ЗА ГОВОРНУ ВЕШТИНУ

Резиме: Настава матерњег језика реализује се на свим нивоима образовања. Она подразумева учење и примену језичких правила, читање и тумачење књижевних текстова, богаћење активног и пасивног речника, као и развијање дијалога и уобличавање усменог и писменог изражавања. Овај сегмент образовног процеса значајно утиче на усмени и писмени говор ученика, а посебно на унапређивање њихових комуникативних способности. У оквиру наставе матерњег језика издвајају се ученици даровити за вештину и уметност говорења. Они у комуницирању показују посебну вештину организовања говора у различитим ситуацијама. Њихова даровитост долази до изражаја управо на наставним часовима матерњег језика, кад разговарају о књижевним текстовима, говорно их интерпретирају или говоре о одређеној теми. У раду ће бити приказани начини унапређивања наставе матерњег језика у функцији квалитетног образовања даровитих за говорништво.

Кључне речи: даровити, настава матерњег језика, говорне вежбе, говорништво.

Увод

Настава матерњег језика има значајно место и улогу у образовном систему. Први сегменти наставе језика су учење читања и писања. Када се ове вештине савладају, ради се на читању и тумачењу књижевних текстова, учењу граматике и правописа и развијању усменог и писменог изражавања ученика. Све ове области се прожимају и неодвојиви су део учења матерњег језика у школи. Настава матерњег језика у свим школама у свету обухвата велики број часова. У Србији број часова матерњег језика је прописан наставним плановима, а деца од првог до четвртог разреда основне школе имају по пет часова седмично (Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основне школе, 2004: 2). У оквиру рада на језику посебно су прописани садржаји програма који су подељени по областима. У првом разреду основне школе највише часова предвиђено је за савладавање читања и писања. Од другог разреда се систематично ради на читању, учењу другог писма (латинице), савладавању језичких правила и развијању говорне културе. У школи се знање и вештине деце из ових области усмеравају према *Општим стандардима постигнућа* (2011). На основу програмских садржаја и стандарда

---

¹ zorica.cvetanovic@uf.bg.ac.rs

постигнућа могуће је припремити и организовати активности из наставе матерњег језика за ученике који су даровити за говорно стваралаштво. Даровита деца се својим усменим излагањем, богатством речника и језичким исказом издвајају од осталих, а најчешће се истичу управо на часовима матерњег језика. Наставник може приметити ученике који имају развијену добру дикцију, гласност, а умерени гестови прате њихов говор или говорну интерпретацију. Даровити за говорну вештину могу о одређеној теми говорити или написати правилно компоноване, стилски веома добро уобличене реченице. Говорење и писање о одређеним темама увежбава се на часовима матерњег језика и зато је овај наставни предмет посебно значајан за рад са ученицима даровитим за говорно изражавање. „Даровите је потребно мотивисати тако што ће имати прилике да стичу говорну праксу, да често и стално говоре, рецитују, глуме. Говорном праксом даровити побољшавају свој говор, систематично примењујући основе и правила логичког и побољшавају естетски начин изражавања” (Цветановић, 2009а: 134). Наставнику и ученику полазиште је култура говора, која изучава правилну употребу језика, односно усмени и писмени говор, успело објашњење о ономе о чему се говори, складност са говорном ситуацијом и културом слушања. „Култура говора, у правом смислу те речи, подразумева виши ниво владања говором (усменим и писменим)” (Цветановић, 2001: 68). Методика наставе говорне културе је област која обухвата методичке путеве и начине за оспособљавање ученика да се правилно изражавају.

Настава матерњег језика и даровити ученик за говорну вештину

Један од основних образовних циљева у млађим разредима основне школе је развијање усменог изражавања ученика. То је процес који се реализује у оквиру матерњег језика као наставног предмета. Осим усменог развија се и писмено изражавање, а ова два вида реализације језика нераскидиво су повезана. „Усмено и писмено изражавање међусобно су повезани, писање утиче на говор и обрнуто. Вежбе усменог изражавања имају своје посебне циљеве у настави, али оне снажно помажу писано изражавање. Говор је припрема за писање, а писање подстиче говор” (Милатовић, 2011: 331). Вежбе усменог и писменог изражавања се организују од почетка школовања. Основни облици усменог и писменог изражавања у првом разреду су: препричавање, причање, описивање и говорна интерпретација (Правилник о наставном плану и програму за први и други основног образовања и васпитања, 2004: 5). У наредним разредима практикују се сви основни облици изражавања (у другом разреду се уводи и извештавање), уз практиковање продуктивних и стваралачких начина реализације. Од првог дана у образовном систему стално се ради на усавршавању говора, односно на правилном изражавању детета, а пажња се усмерава и на културу слушања саговорника.

Настава матерњег језика обухвата градиво, знања и вештине које ученици треба да савладају из граматике и правописа, књижевности и језичке културе. Повезивање ових области у настави је природно, јер се језик учи кроз читање, причање и примену језичких правила у усменом и писменом говору. Правилно говорење се учи у свакодневној комуникацији и на свим наставним часовима у школи. Међутим, говорење се систематично увежбава на часовима језика, када се ради на развијању правилног дијалога и широког говорног исказа деце. На часовима матерњег језика ученици разговарају о прочитаним књижевним делима, причају о својим искуствима, препричавају текстове, извештавају о догађајима. Успешност говора ученика зависи од разумевања теме, облика изражавања, осмишљености, садржине говора, правилности, тачности, јасности и изражајних елемента језичког израза. Од ученика се захтева да у свој говор унесе и естетске компоненте (афективност и поетичност). Постепено се инсистира на јединству садржине, форме, логичности и естетског у говору. Ученик може вежбањем, уз упутства и захтеве, као и вредновањем, усавршавати свој говор. „Вредновање и побољшавање изражавања ученика јесте процес који у настави има три нивоа: 1. постављање критеријума за добар говор; 2. вредновање изражавања и 3. побољшавање говорне културе ученика. Постављање критеријума јесте и упознавање ученика са критеријумима правилног, осмишљеног и јасног говора” (Цветановић, 2009б: 237). Правилан, јасан и добро осмишљен говор се вежба, усавршава и потребно је да се ученик стално упућује на то како да говори. На часовима матерњег језика посебно се ради на томе да ученици савладају основне елементе говорне вештине и у своје изражавање постепено унесе и елементе уметничког исказа.

Настава матерњег језика планира се на годишњем, месечном и дневном нивоу. Годишњи план рада садржи оквирни број часова за све области предмета и наставне садржаје. Месечним плановима предвиђа се наставна јединица за сваки час, за који се пише припрема за реализацију. Полазећи од оваквог планирања, наставници постављају циљеве, задатке и садржаје наставе, који су углавном прилагођени просечном ученику. Потребно је да се наставни рад планира тако да се прилагоди и ученицима који боље и брже напредују од других. „Да би се развио индивидуални потенцијал потребна је лична посвећеност и мотивација, као и стимулативно друштвено окружење. Диференцирани и разноврсни наставни план и програм неопходан је да би се свима пружиле једнаке могућности. То се може остварити само ако постоји флексибилна организација наставе, разнолике наставне методе и богати наставни садржаји” (Ђурић, 2009: 7). Посебно је значајно помоћи млађим ученицима који су даровити за усмено говорно стваралаштво, који уз мање напора говоре јасно, убедљиво и динамично. Таквим ученицима потребни су додатни подстицаји за развијање њихових способности у виду усмерења за богаћење лексике и задатака за усмено изражавање. Говорне вежбе, дијалози, па чак и дебате пожељни су начини да ученици изразе своје мишљење. У

оквиру наставе матерњег језика може се реализовати посебан план за ученике који су даровити за говор².

План и образовни садржаји говорне културе за даровите

Темељи на којима се заснива планирање рада са ученицима даровитима за културу изражавања јесу читање и тумачење књижевног текста, богаћење лексике, развијање синтаксе и говорна пракса (припрема, реализација и изражајне вредности). На часовима матерњег језика развијају се ови елементи говорног изражавања, али рад са дететом које је даровито изискује посебно планиране активности. Наставник усмерава ученика ка развијању говора посебно планираним садржајима, уз индивидуални темпо и распоред активности. У табели 1 дати су могући садржаји рада са даровитим учеником у глобалном плану. Наведени план и садржаји су усмерења наставнику за индивидуално планирање рада са даровитим. Садржаји се могу реализовати уз поштовање принципа од лакшег ка тежем, без потпуно утврђеног редоследа. На пример, ученику се дају задаци да сачињава свој речник и прикупља пословице и изреке. Овај захтев даровити реализује континуирано, упоредо са развијањем гласовне стране говора и припремањем излагања о одређеној теми. План се реализује према индивидуалним способностима и интересовањима даровитог.

Табела 1. Садржаји рада са даровитим ученицима

Подручје	Садржаји	Индивидуални план рада
Књижевност	читање књижевних текстова	Читање у функцији богаћења израза. Стваралачко препричавање текстова.
	књижевни текстови као подстицаји за говорење	
Лексика	читање са оловком у руци	Упућивање ученика на бележење речи. Прављење сопственог речника.
	речник	
	тематски речници	
Синтакса	реченички склоп	Коришћење различитих врста и облика реченица ради појачавања израза.
	постављање питања	
	изреке и фразеологизми	
Говорна пракса	припрема	Припрема говора: план, бирање адекватних речи, уметање чињеница и изрека. Реализација говора.
	прикупљање тематске грађе	
	изражајни елементи израза	
	говорне вежбе	
Изражајне вредности	дикција	Упућивање на гласовну страну говора. Невербални знаци у
	невербални елементи	

² Индивидуални планови рада се обично припремају за ученике који слабије напредују. План се може сачинити и за ученика који има високе способности у одређеној области. Иако наставници помажу и таквој деци, потребно је поставити основне смернице за планирање активности детета које покаже способности и интересовања за говорење.

говора	темпо и интензитет	комуникацији.
Стил	стилске вежбе варијанте исказа	Исказивање ставова осећања и намера у разним приликама. Иста прича испрличана на више начина.

Матерњи језик се најбоље учи читањем књижевних текстова. У књижевности као уметности даровити уживају и богате свој речник и говорно изражавања уопште. Посебно је значајно препричавање текста као облик изражавања који може бити продуктиван и стваралачки. Ученик може да препричава проширивањем приче, по аналогiji, са променом граматичког лица. Све ове вежбе користе се као полазиште за усмено изражавање, јер је код препричавања позната фабула која се може репродуковати на различите начине. Даровити може добити задатак да стваралачки говори о тексту који је обрађен на часу или одељењу преприча непознат текст.

Богатство речника је основа за свако правилно и јасно изражавање. Број речи у активном и пасивном речнику утиче на говорење. Ако је лексички фонд већи, лакше се одабира адекватна реч и мисли изражавају правилно и јасно. Речник који користе деца различит је у говору и писању; док пишу она имају више времена да одабирају речи, него у усменом говору. Ипак, проучавалац речника код деце Смиљка Васић тако истиче „са годинама, разлике у говорном и писаном речнику, па и у језику уопште, постају мање уочљиве” (Васић, 1991: 38). Наставник упућује даровитог да чита са оловком у руци – подвлачи лепе речи и изразе, бележи своја запажања, води дневник читања. Упоредо, ученик може правити вишеврсне речнике. То могу бити речник прочитаног или тематски (именички, придевски, глаголски) речник који обухвата више повезаних речи о једној теми и доприноси богатству израза. Све ове речнике даровити може користити приликом припреме и реализације говорних вежби.

На часовима матерњег језика уче се граматичка правила. Она подразумевају и правилно формулисање реченице. Даровити ученик може да бележи више начина на које се реченица може формирати, како се она проширује или како се користе сложене реченице. Такође, може издвајати изреке, пословице и фразеологизме који се употребљавају за доказивање ставова. Упитна реченица, а посебно реторичко питање, треба да има значајно место у раду са даровитим. Он размишља о одређеним темама и смишља питања која на слушаоце остављају посебан утисак.

Приликом припреме говора најважније је, а то су још стари реторичари истицали, изабрати тему о којој се говори. У настави матерњег језика говор се учи и реализује кроз говорне вежбе о одређеним темама. У почетку, за даровитог, наставник одабира теме, а касније их он сам бира према својим интересовањима. У току припремања за говорну вежбу, даровити користи речнике, белешке из дневника читања, прикупљене изреке и пословице. Међутим, потребно је и трагати за додатним информацијама. Даровити може прикупити разне податке о теми у штампаним и електронским

медијима. Такође, може пронаћи и адекватне илустрације, графичке приказе, фотографије, слике. Ипак, све те пропратне материјале треба веома пажљиво користити, да не би одвукли пажњу од самог излагања.

Структура говорне вежбе првенствено зависи од облика изражавања (причање или нарација, препричавање, описивање и извештавање), јер облик намеће и начин излагања. Даровити, на основу теме, закључује како обликовати изражавање. Осмишљеност говора подразумева јединство говора и мишљења, јер за сваки говор мора постојати добра мисао. Полази се од анализе теме, затим се скупља тематска грађа која подразумева распоређивање садржине и припремање концепта или плана, размишљање о доминантним подтемама. Потребно је и да постоји основна идеја водиља током изражавања, да ток мисли, па тако и излагање, има логичку повезаност. Даровитог треба стално упућивати на то да се садржина и форма говорног изражавања допуњују. Скупљање тематске грађе и израда плана изражавања је прављење композиције говора. Тематска грађа је оно о чему ће ученик говорити. На пример, ако је препричавање у питању, то је фабула; ако је опис, које ће појединости описивати; шта ће истаћи у причању догађаја или доживљаја. Сачињавање плана подразумева одређивање структуре и распоређивање тематске грађе по деловима. План на основу којег ученик говори има троделну композицијску структуру – увод, разрада и закључак. У оквиру ова три дела одређују се радне тезе за разраду теме, односно план. Даровити у план убацује и речи из свог речника, изреке, пословице и друге прикупљене податке. Приликом реализације говорне вежбе треба искључивати дијалекатске исказе, грешке у падежима, погрешну употребу речи. Језичка компетенција даровитог се постепено гради упорним вежбањем, уз стално упућивање у неопходност поштовања језичке норме. Тачност изражавања подразумева да у говору употребљавамо оне речи које најадекватније изражавају поруку, идеју или мисао. Даровити треба да пронађу у свом речнику адекватне речи и да знају њихово право значење. Посебна пажња треба да је усмерена ка томе да говор буде јасан. Јасност изражавања подразумева да оно о чему се говори (предмет и садржина), буде јасно и разумљиво исказано. Треба избегавати двосмисленост, неправилно слагање речи и синтагми у сложеној реченици, као и погрешну употребу страних речи и уопштеност у излагању. Изражајни елементи језичког израза се односе на естетску страну говора и подразумевају динамику говора – богатство израза, сликовитост поруке, умерену употребу гестова и убедљивост говора. Реторичари увек истичу један од основних циљева говора – да се слушалац увери, убеди, наговори или придобије за идеју или акцију. Свакодневна комуникација није исто што и јавно говорење, али има његове елементе. Даровите увек треба упућивати на то да сваки њихов говор има циљ, односно да се припремају да своје идеје, поруке, мисли и осећања пренесу слушаоцима. Детаљна припрема за усмено излагање предуслов је за успешан говор. Ипак, говорење се не може теоријски научити, оно се мора практиковати. Зато је говорна пракса најважнији сегмент рада са даровитима. У настави матерњег језика, на часовима говорне културе, организују се говорне вежбе и тада ће даровити говорити заједно са осталим

ученицима. Али, њему треба пружити прилику да говори о одређеним темама чешће, пред одељењем, и у свакој другој прилици. Динамику таквих индивидуалних реализација говорних вежби одређује наставник са учеником.

У настави језика посебна пажња усмерена је на рецитовање и казивање напамет научених текстова која имају своју функцију – правилно говорење. Текстови се уче напамет након обраде и вежби изражајног читања. Мора се поштовати правилан изговор свих гласова у нашем језику и акцената. Даровите треба упутити и у то да је важан и невербални говор, а нарочито како говорник треба да стоји, како да гледа у одељење, како у план говора. Посебно је важно инсистирати на томе да је и глас важан јер тихо, неразумљиво говорење не може бити и јасно. Гласовна страна говора обухвата артикулацију, акценат, ритам, темпо, интонацију, јачину и висину гласа. Даровитом треба давати смернице да правилно изговора гласове и акценатује речи, истиче једну говорну јединицу у односу на друге, понавља одређене елементе говора и води рачуна о брзини изговора. Јачина гласа у говорењу везана је за емоционално стање, а делови говора имају посебну интонацију, односно одређену мелодијску карактеристику. Гласовна страна говора се развија, па даровитом треба давати задатке за вежбање. То може бити изражајно читање текстова или рецитовање, као стваралачки чинови који имају елементе уметничког. Приликом сценског извођења драмског текста гласовна страна говора уз елементе глуме посебно долази до изражаја. Ученика који је даровит за говорно изражавање мотивишу ове активности, јер тада његово правилно и јасно изражавање са елементима уметничког може доћи до изражаја.

„Стил је начин казивања, односно *начин служења језиком* у разним приликама говорења и писања” (Николић, 2000: 3). Даровитима се може указати на варијанте исказа, пренесено значење речи, избегавање непотребних појединости и сувишних речи у изразу³. Проналазе се варијанте реченица, просте се проширују, проширене допуњују или сажимају и мењају на разне начине. Ученик може добити задатак да о једној теми говори са два супротна становишта. Такође, може проширивати одређени исказ, као и сачинити извештај о одређеном догађају. Новинарски стил не подразумева увек стваралачко изражавање, али се може користити као добра мотивација за даровитог. Он може припремити и реализовати интервју, извести са неког догађаја или приказати вест из медија. Упознавање са различитим стилевима помаже даровитом да адекватно развија своје изражавање. У том смислу, функционално је организовати читање различитих варијанти истих басни, на пример „Цврчак и мрави” Езопа и Лафонтена. Басне се прво читају и тумаче, а посебан нагласак је на језичко-стилским карактеристикама ове две приче. Ученик може читати и разне текстове које повезује иста тематика. То могу бити песме и приче о јесени, мајци, пролећу итд. Даровити се може

---

³ Милија Николић (2000) у својој књизи *Стилске вежбе* доноси 123 вежбања за самосталну обуку у писменом и усменом изражавању. Ова практична вежбања могу бити веома корисна даровитом за развијање усменог изражавања.

припремати да о једној теми говори на више начина, да прича, описује или извештава.

План рада и образовни садржаји за даровите за вештину говорења имају двојаку функцију. Прва је да се даровити упућује да развија своје способности. Друга се односи на унапређивање наставе матерњег језика. Правилан говор се учи и увежбава говорењем и слушањем говорних модела. Даровити може бити модел својим вршњацима. На часовима на којима се реализују говорне вежбе даровити ће подстаћи и друге ученике да теже лепом и правилном усменом изражавању.

Закључак

Образовни процес значајно утиче на развијање усменог и писменог изражавања ученика. Ипак, ове способности систематично се развијају на часовима матерњег језика. У оквиру овог школског предмета посебно се ради на увежбавању говорења и писања, па се наставни планови осмишљавају тако да се практикују ови облици изражавања. Управо на часовима матерњег језика наставник може приметити ученика који је даровит, који показује посебну вештину организовања говора док препричава, прича или описује. Наставник планира да, из оквира наставног програма, пронађе адекватне садржаје који ће активирати и мотивисати таквог даровитог да унапреди своје говорно изражавање. Прво подручје рада је књижевност, у оквиру којег се читањем и тумачењем књижевних текстова обогаћује језички израз, а говорно изражавање најбоље се учи од прозаиста, драмских писаца и песника. Даровите треба упућивати да што више читају, и то са оловком у руци. Док читају могу правити своје речнике или бележити реченице, делове текстова, своја запажања. Разне врсте речника и белешке даровити може користити док се припрема за говорне вежбе. Говорно изражавање подразумева правилно формулисање реченице. Подручје рада на синтакси наставник планира тако што даје подстицаје даровитом да користи различите врсте и облике реченица ради веће стилске ефектности израза. Припрема говорне вежбе је веома важна, јер од ње много зависи како ће се ученик изражавати. У почетку наставник бира теме за говорне вежбе, а касније то ради ученик. Он прикупља податке и материјал о теми, прави план причања и размишља о ефектном почетку и завршетку. Ове вежбе су на почетку једноставније (препричавање приче), а касније сложеније (причање уз музику). Даровитом треба пружити што више могућности да говори о различитим темама и на различите начине. Стилским вежбама ученик се подстиче како да се говорно изражава у разним приликама. Наставник помаже ученику и да савлада изражајне вредности говора – правилну дикцију, интонацију, паузе и невербални говор. Говор је и уметност и вештина коју треба вежбати, јер се без практиковања не може савладати, па наставник треба да даровитом пружи што више могућности за говорење. Праве прилике указују се на часовима матерњег језика, када се реализују говорне вежбе. Даровити на тим часовима помаже и другим ученицима да унапређују своје усмено изражавање.

Литература:

- Ђурић, Звездана (ур.) (2009), *Образовање даровитих у земљама Европске уније и Србији*, Београд, Завод за унапређивање образовања и васпитања.
- Милатовић, Вук (2011), *Методика наставе српског језика и књижевности у разредној настави*, прир. Зорица Цветановић, Валерија Јанићијевић, Вишња Мићић, Београд, Учитељски факултет.
- Николић, Милија (2000), *Стилске вежбе*, Београд, Просветни преглед.
- *Општи стандарди постигнућа – образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања, српски језик* (2011), Београд, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.
- Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основне школе (2004), Београд, *Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 10.
- Васић, Смиљка (1991), *Вештина говорења: вежбе и тестови за децу и одрасле*, Београд, Педагошка академија за образовање учитеља.
- Цветановић, Владимир (2001): *Основе културе говора и реторике*, Београд, ТОРУ и Војноиздавачки завод.
- Цветановић, Зорица (2009а), „Говорни узорци ученицима даровитим за вештину говорења”, у: *Даровити и друштвена елита*, Вршац, Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михајло Палов”.
- Цветановић, Зорица (2009б), „Праћење, вредновање и побољшавање ученичких постигнућа у настави говорне културе”, у: *Иновације у основношколском образовању – вредновање*, Београд, Учитељски факултет.

Zorica Cvetanović, PhD
University of Belgrade
Teacher Training Faculty
zorica.cvetanovic@uf.bg.ac.rs

TEACHING MOTHER TONGUE AND STUDENTS GIFTED IN SPEAKING SKILL

Summary: Mother tongue classes are organised at all levels of one's education. They imply learning and the application of language rules, reading and the interpretation of literary texts, the enrichment of active and passive vocabulary as well as the development of a dialogue and the ability to express oneself orally and in a written form. This segment of the educational process influences pupils' oral and written abilities and the development of their communicative skills in particular. In mother tongue classes there are pupils who have the gift and artistic ability of speaking. In their communication they show a special skill how to formulate their speech in different situations. Their gift is particularly emphasized in mother tongue classes when they discuss literary texts, interpret them orally or speak about a particular topic. This paper will show the ways how to improve mother tongue classes in order to provide quality education for the pupils gifted for oratory.

Key words: gifted, mother tongue classes, speaking practice, oratory.